

СУТЬ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНЦІЯ В ТЕОРІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

© Бордюк Л. В., Бордюк А. В., 2009

Стаття присвячена визначенню суті поняття *компетенція* в теорії міжкультурної комунікації. Складна природа поняття *компетенція* зумовлена динамічною взаємодією мовного, культурного, комунікативного та символічного типів компетенції учасників комунікативного процесу, які належать до різних культур.

The paper deals with analyzing the concept of *competence* in the theory of intercultural communication. Its complex nature is predetermined by a dynamic correlation of linguistic, cultural, communicative, and symbolic kinds of competence in multi-cultural settings.

Поняття *компетенція* (лат. *competentia* - належність за правом) означає обізнаність та досвід індивідуума в певному питанні або колі питань і охоплює універсальні та вузько специфічні предметні сфери. Мета цієї статті – проаналізувати сутність поняття *компетенція* з позицій комунікативної лінгвістики як нового динамічного напрямку сучасної антропоцентрично зорієнтованої науки. Предметом дослідження є поняття *компетенції* у теорії міжкультурної комунікації, що спирається на засади мовної комунікації, проте значно розширює межі її реалізації в комунікативному процесі. Саме це зумовлює новизну дослідження. Актуальність дослідження визначена інтересом до вивчення теорії комунікації та ефективного використання її механізмів, зокрема у глобальному світовому просторі, у багатомовних та міжкультурних контекстах сьогодення. Ключові слова, якими автор оперує у ході аналізу, такі: *мовна компетенція, культурна компетенція, комунікативна компетенція, міжкультурна компетенція та символічна компетенція*.

Поняття *компетенція* є одним із визначальних у теорії мовної комунікації. Воно вирізняється комплексним характером, оскільки містить лінгвістичні та нелінгвістичні (психологічні, когнітологічні, соціологічні та культурологічні) ознаки. Ґрунтовний аналіз поняття компетенції, висвітлення його багатогранної суті у процесі комунікації були предметом дослідження багатьох мовознавців у США [8; 9; 10; 13; 17], Росії [1; 3] та Україні [2; 5]. Ноам Хомський [10] запровадив у лінгвістичній теорії використання двох взаємозумовлених термінів – знання мови (*competence*) та застосування/використання мови (*performance*). Перший характеризує певного ідеального мовця, носія мови, з його експліцитним та імпліцитним знанням системи мови. Інший відображає певну індивідуальну мовну активність, тобто реальне застосування та сприйняття мови, що часто є недосконалим через такі фактори як обмеженість запам'ятовування, помилки, обмовки, паузи тощо. Трактують поняття компетенції за Хомським мало суттєвий недолік, оскільки загалом обмежувалося знанням граматики і мало статичний характер. Теорію Хомського детально проаналізували, переглянули й розвинули авторитетні американські лінгвісти [8; 9; 13; 17]. Оскільки знання лише мовного коду не є достатнім для ефективного спілкування в різноманітних контекстах та ситуаціях, впроваджено інший, значно ширший за значенням термін – *комунікативна компетенція* (*communicative competence*). Розроблено динамічну модель комунікативної компетенції, що складається із чотирьох визначальних компонентів: 1) граматичної компетенції, тобто знання та використання мовного коду, що охоплює словниковий запас, правила фонетики та орфографії, словотворення та структуру речення; 2) соціолінгвістичної компетенції як здатності розуміти та продукувати повідомлення в певних соціологічних контекстах та відповідному регістрі; 3) дискурсивної компетенції (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси) та 4) стратегічної компетенції (як вміння добирати ефективну стратегію та тактику вербального та невербального

спілкування) [9]. Комунікативна компетенція формується з лінгвістичних і паралінгвістичних чинників та завжди реалізується в певному контексті/ ситуації в усному або письмовому форматі.

Аналізуючи доробок дослідників різних шкіл та напрямків, проф. Бацевич [2, с. 122–125] також виокремлює чотири типи компетенції адресанта й адресата: мовну, предметну, комунікативну та культурну. Таким чином, *предметна компетенція* – це розуміння предметного (феноменального світу), системні та структурні зв'язки між його складниками, тобто орієнтація людини у фізичному світі; *культурна компетенція* – це орієнтація носія мови в базових елементах культури, крізь які усвідомлюється предметний світ; *мовна компетенція* – знання учасниками комунікації мовного коду та правил його використання; *комунікативна компетенція* – сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також вербальних і невербальних засад спілкування.

Комунікативний процес є двостороннім, оскільки передбачає наявність адресанта, тобто відправника повідомлення, та адресата, тобто отримувача цього повідомлення. Одним із постулатів теорії комунікації є її недосконалий, неоднозначний характер [16; 18], оскільки не завжди відправлене й отримане повідомлення є тотожними за своєю семантичною структурою та прагматичною метою. Абсолютний збіг чи розбіжність у плані змісту під час відправлення та сприйняття інформації, закладеної у певному повідомленні, визначається рядом факторів, зокрема таких як спільність освітнього, світоглядного та культурного рівнів учасників комунікативного процесу. Отже, відправлене повідомлення не завжди означає отримане повідомлення, навіть якщо люди послуговуються рідною мовою. Ризик непорозуміння і, відповідно, комунікативної невдачі, значно зростає в міжкультурному середовищі, коли співрозмовники належать до різних культур, навіть якщо вони спілкуються однією мовою, наприклад англійською, що виконує функцію *lingua franca* в сучасному глобальному просторі. Наприклад, загальновідомо, що в українській мові прикметник *агресивний* і все, що з ним пов'язано, має чітко окреслене негативне значення. Дещо інша ситуація спостерігається в американському соціокультурному контексті, який відтворює особливості національного характеру та культури. Прикметник *агресивний/aggressive* може виступати контекстуальним синонімом прикметника *наполегливий/напористий (assertive)*. Притаманна слову *aggressive* негативна конотація значно послаблюється або втрачається в контекстах ділової мови і має дещо метафоричний характер. Як одиниці професійного лексикону *aggressive management* та *aggressive marketing* зберігають латинську транслітерацію – *агресивний менеджмент* та *агресивний маркетинг*; як одиниці комунікативного процесу, розрахованого на ширші кола реципієнтів та користувачів інформації, зокрема українських, вони трансформуються, відповідно, у *активний менеджмент* та *наступальний маркетинг*.

Мова, як відомо, є найвищим проявом культури. Культура, своєю чергою, складається з експліцитних та імпліцитних моделей поведінки, що є засобом інтерпретації світу. У розмаїтому світі мов та культур люди мають різні культурні образи, соціальні та політичні спогади; їм не завжди притаманне спільне розуміння соціальної реальності, у якій вони живуть [7]. А. Вежбіцька [19], всесвітньо визнаний експерт у теорії міжкультурної комунікації, стверджує, що люди різні не лише тому, що розмовляють різними мовами, а тому, що думають по-іншому, відчують по-іншому та ставляться по-іншому до довколишнього світу. **Міжкультурна компетенція** означає усвідомлення власної культурної спадщини та розуміння культури іншої країни поряд із знанням її мови. Отже, дослідження міжкультурної комунікації охоплює комплекс проблем, пов'язаних з аналізом засобів мовного коду, а також з етнічними, соціальними, культурними та психологічними чинниками [2; 4; 6; 11].

Слово не функціонує в культурному вакуумі без врахування певної комунікативної мети. Як відомо, мові кожної культурної спільноти притаманна певна система символів, які уособлюють певну ідею, якість за подібністю або асоціацією. Природа символів є унікальною, оскільки вони акумулюють життєвий досвід, пам'ять і пов'язують різні історичні періоди [5]. Символи як культурні образи можуть асоціюватися з явищами природи, кольорами, предметами ужитку тощо. Комунікативне непорозуміння між учасниками комунікативного процесу може виникати, коли той самий денотат має різну культурну символіку. Наприклад, *гарбуз* в українській культурі символізує народну традицію відмови під час сватання (*гарбуза піднести*). В американській культурі

гарбуз/pumpkin, натомість, символічно пов'язаний із важливим національним святом Днем подяки (Thanksgiving), а також із поширеним жартівливим святом Усіх Святих (Halloween). Яскравим прикладом незбіжності етнокультурної та символічної компетенції українських та американських учасників комунікативного акту є сприйняття та інтерпретація популярної української народної казки «Рукавичка». Для українського читача це не лише вихована з дитинства позитивна ідея прояву товариськості, гостинності, але й негативне уособлення вимушеної тісняви, скупченості умов проживання, користування громадським транспортом тощо. В американській версії «Рукавички», популяризованої ілюстратором Дж. Бретт, іменник *mitten* (рукавичка) позбавлений метафоричності та символічного забарвлення, на відміну від української версії. Таким чином, компонентом успішної комунікації є *символічна компетенція*, яка полягає не лише у здатності пристосовуватися до іншої мови, але й у тому, щоб вміти формувати контекст, у якому мову вивчають і використовують. Поняття символічної компетенції – це своєрідний синтез комунікативної та міжкультурної компетенції [14].

Характерною ознакою глобалізованого сучасного світу з його розмаїттям мов та культур стає концепція «**міжкультурної особистості**» як ефективної моделі розвитку людства [12]. Вона зумовлена динамічною взаємодією мовного, культурного, комунікативного та символічного типів компетенції учасників комунікативного процесу, які належать до різних культур. Ефективним механізмом формування такої міжкультурної особистості є **концепт «третьої культури»** (*the third culture* concept), що є предметом дослідження в галузі прикладної лінгвістики [15] та бізнес-комунікації [12; 16]. Інтерпретація поведінки представників інших культур лише з позиції власної культури є обмеженою й неефективною. Отже, концепт третьої культури як психологічна ланка між власною та чужомовною культурою виступає як передумова порозуміння між людьми [15, с. 144] і є перспективним напрямом подальшого дослідження міжкультурної комунікації.

1. Апресян Ю. Д. *К формальной модели семантики: правила и взаимодействия значения* / Ю. Д. Апресян – Новосибирск, 1980. – С. 27–36. – (Представление знаний и моделирование процессов понимания). 2. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 342 с. 3. Богданов В. В. *Речевое общение. Прагматический и семантический аспекты* / В. В. Богданов – Л.: Наука, 1990. – 241 с. 4. Гудков Д. Б. *Теория и практика межкультурной коммуникации* / Д. Б. Гудков. – М.: Русский язык, 2002. – 272 с. 5. Почепцов Г. Г. *Коммуникативные технологии двадцатого века* / Г. Г. Почепцов. – «Рефл-бук», «Ваклер». – 2001. – 348 с. 6. Тер-Минасова С. Г. *Язык и межкультурная коммуникация* / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Русский язык, 2000. – 317 с. 7. Blommaert, J. *Discourse: A critical introduction* / J. Blommaert. – Cambridge University Press, 2005. – 253 p. 8. Campbell R. *The Study of Language Acquisition* / R. Campbell, R. Wales. – Harmondsworth, England: Penguin Books, 1970. – P.43–65. – (New Horizons in Linguistics. – Lyons, ed.). 9. Canale M. *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing* / M. Canale, M. Swain. – *Applied Linguistics* 1, 1980. – P. 1–47. 10. Chomsky N. *Aspects of the Theory of Syntax* / N. Chomsky. – Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1965. – 271 p. 11. Clyne M. *Intercultural communication at work: Cultural values in discourse* / M. Clyne. – Cambridge University Press, 1994. – 217 p. 12. Gudykunst W. *Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication* / W. Gudykunst, Y. Kim. – New York: Random House, 1984. – 277 p. 13. Hymes D. «On Communicative Competence» / D. Hymes. – Harmondsworth, England: Penguin Books, 1972. – P.67–89. – (Sociolinguistics. – J. B. Pride and J. Holmes, eds.). 14. Kramsch C. *Language Ecology in Multilingual Settings. Towards Theory of Symbolic Competence* / C. Kramsch, A. Whiteside. – *Applied Linguistics*, 2008. 29(4), P. 645–671. 15. Kramsch, C. *Third Places in Applied Linguistics* / C. Kramsch. – Keynote Speech at the 15th World Congress of Applied Linguistics. August 24–29, 2008. Essen, Germany. 16. Lesikar R. *Basic Business Communication* / R. Lesikar, J. D. Jr. Petit, M. Flateley. – McGraw Hill, 1996. – 624 p. 17. Savignon S. *Communicative Competence: Theory and Practice*. Reading / S. Savignon – MA: Addison-Wesley Publishing Company, 1983. – 183 p. 18. Scollon R. *Intercultural communication: A discourse approach* / Scollon R. & S. Scollon. Cambridge: Blackwell Publishers, 1995. – 347 p. 19. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures. Diversity and Universals* / A. Wierzbicka – Cambridge University Press, 1999. – 241 p.